

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Eflatun'un Mağara Alegorisi ile Matürîdî'nin Haber Bilgisi Arasında Bazı Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerinden Tanrı-İnsan İlişkisine Yönelik Bir Okuma

A Reading On God-Human Relations Between Plato's Cave
Allegory and Mâtürîdî's Knowledge of Narrative (Khabar) In
Terms of Some Sameness and Differences

Şeyma KAÇ*

Öz: Bu makalede Eflatun'un (ö. M.Ö. 347) mağara alegorisi ile Matürîdî'nin (ö. 944) haber bilgisi ve fonksiyonları arasında Tanrı-insan ilişkisine yönelik bir okuma yapmanın mümkün olup olmadığı fikri irdelenmiştir. Zikredilen çerçevede Eflatun'un görünür ve algılanır dünyaya ilişkin ortaya koyduğu fikirleri ile Matürîdî'nin bir bilgi türü olarak ortaya koyduğu haber bilgisi ve fonksiyonları arasında birtakım benzerliklerin olduğu fark edilmiştir. Yine bu çalışmada, tespit edilen bazı hususlar üzerinden yalnızca benzerliklere değil aynı zamanda farklılıklara da işaret edilmiştir. Çalışmanın ilk başlığında Matürîdî'ye göre haber bilgisi ve fonksiyonlarına yer verilmiştir. Bu fonksiyonların başında haber bilgisinin gerçeklik ile örtüşmesi gelmektedir. Bu husus aynı zamanda haber bilgisinin doğrulanabilmesi konusunda da önem arz etmiştir. Yine haber bilgisinin fitrat ile de ilişkili olduğu anlaşılmıştır. İnsanların kendi başlarına gideremeyecekleri toplumsal problemlerin izale edilmesi konusunda da önemli bir fonksiyonu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Kişinin yararına ve zararına olan şeylerin kühüyle bilinmesindeki eksikliklerin giderilmesine tesir ettiği de aktarılmıştır. Son olarak Tanrı-âlem-insan arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde inşa edilmesini sağlamıştır. İkinci başlıkta ise Eflatun'un mağara alegorisi ve temel unsurları ele alınmıştır. Burada dikkat çekilen temel unsurların başında alegoride eğitimin yeni bir şey öğretmek değil, zaten insanların ruhunda olanı hatırlatmak ve ruhun doğruya meyletmesini sağlamak ile ilgili olduğuna yer verilmiştir. İkinci olarak görünür dünya olarak isimlendirilen mağarada seslerin ve gölgelerin yanıltıcı olduğuna değinilmesine işaret edilmiştir. Kişinin algılanabilir dünyaya ulaşabilmesi maksadıyla bir yönüyle ahlaki yükseleşme ihtiyacı olduğu hususuna değinilmiştir. Dördüncü olarak algılanabilir dünya ile irtibat kuran birinin başkalarının kurtuluşunu da bir şekilde hatırına getirebileceğine değinilmiştir. Son olarak da eğitim ile hatırlatma arasında bir ilişki bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Üçüncü başlıkta ise mağara alegorisindeki temel unsurlar ile haber bilgisinin fonksiyonları arasında tespit edilen benzer yönler değinilmiştir. Bu benzer yönler arasında ilk olarak Eflatun'da ruhun, Matürîdî'de ise fitratın benzer fonksiyonlara

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi, seyma.kac@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9101-8190

sahip olduğundan bahsedilmiştir. İkinci olarak alegoride görünür dünyanın Matürîdî haber bilgisinde ise dünyanın yanıltıcılığına dikkat çekilmiştir. Yine Eflatun'da idealar dünyasının, Matürîdî'de ise ahiretin asliliğine değinildiğine işaret edilmiştir. Hem Eflatun'da hem Matürîdî'de ahlaklı olmanın önemli bir husus olduğuna yer verilmiştir. Yine kişinin iyiye veya asli olana meyletmesi için Eflatun'da eğitim ile hatırlatmanın, Matürîdî'de ise haber bilgisine tabi olmanın önemli oluşu zikredilmiştir. Dördüncü başlıkta ise mağara alegorisi ve haber bilgisinin fonksiyonları arasındaki farklılıklara dikkat çekilmiştir. Mağara alegorisinde birtakım unsurların olmayışı nedeniyle bazı soruların cevaplanıp cevaplanamayacağına değinilmiştir. Aynı şekilde haber bilgisinden hareketle böyle bir durumda bu sorulara nasıl cevap verilebileceğine de işaret edilmiştir. Sonuç başlığında ise Eflatun'un düşünce dünyası ile Matürîdî'nin düşünce dünyasının tüm farklılıklarına rağmen Tanrı-insan ilişkileri konusunda ortak bir paydadan beslenmiş olabileceği ihtimaline değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı-İnsan ilişkisi, Eflatun, Mağara Alegorisi, Matürîdî, Haber Bilgisi.

Abstract: This paper has focused on whether a reading of God-human relations can be made between Plato's cave allegory and al-Mâtürîdî's knowledge of narrative (khabar) and its functions. In the above framework, it has been noted that there are some similarities between Plato's ideas about the visible and perceptible world and al-Mâtürîdî's knowledge of narrative (khabar) as a type. Again, in this study, while reading the similarities through some of the themes identified, the differences were also pointed out. In the first title of the paper, the knowledge of narrative and its functions according to al-Mâtürîdî have been included. The first of these functions is the overlapping the knowledge of narrative in line with reality. For the verification of the knowledge of narrative, this point is important. It has also been understood that the knowledge of narrative is related to nature (*fitrah*). Again, in order to eliminate social problems that cannot be eliminated by human beings, the knowledge of narrative is an important factor. The knowledge of narrative has impacted the elimination of defects about how a person can know in all aspects what are advantages and disadvantages for him. Finally, it has made it possible to correctly construct the relations between the universe, man, and God. The second title has a discussion of Plato's allegory of the cave and its essential elements. The important point here is that education in the cave allegory is not the teaching of something new, but the remembrance of what is in the human soul and the inclination of the soul towards truth. Secondly, there has been a reference in this title to the fact that voices and shadows are deceptive in the cave which is the world. It has also been indicated that it is necessary for the moral ascent in order for one to be able to reach the perceptible world. Fourthly, it has been said that whoever connects with the perceptible world can in a way remember the salvation of others. Finally, it said that there is a relationship between education and reminder. In the third place, the similarities between the foundations in the allegory of the cave and the functions of the knowledge of narrative have been mentioned. Among these analogies, it has been pointed out that the spirit in Plato and the nature in al-Mâtürîdî have similar functions. Secondly, the deceptiveness of the visible world in the allegory of the cave and the deceptiveness of the world in al-Mâtürîdî's knowledge of narrative have been pointed out. It has been mentioned that the perceptible world in Plato and the afterlife in al-Mâtürîdî are essential. Both Plato and al-Mâtürîdî are concerned with being a moral person, which is an important point. It is significant to remind with education in Plato a person who is inclined to the good or an essential and to be subject to the

knowledge of narrative in al-Mâturîdî. In the fourth title, attention was drawn to the differences between the functions of the cave allegory and the knowledge of narrative. Again, it has been discussed whether or not some of the questions are answered even though some of the elements are not present in the allegory of the cave. It has also been discussed whether the knowledge of the narrative can answer these questions or not. In the conclusion, the possibility that Plato's world of thought and al-Maturîdî's world of thought, despite all their differences, may have been fed by a common ground on God-human relations is mentioned.

Keywords: God-Human Relations, Plato, Cave Allegory, Mâturîdî, Knowledge of Narrative (Khabar).

Giriş

Logos ve mitos arasında keskin bir ayrımın yapılmadığı antik zamanlarda, sistematik düşünen filozofların, insana ve onunla ilgili meselelere dair bütüncül anlayışlar ortaya koymaya çalışmaları dikkate değer bir noktadır. Yine bu dönemde rasyonalize olmamış bir logos ile salt efsaneler ve hurafelerden ibaret görülmeyen mitoloji arasında kurulan yakınlık da Antik Çağ filozoflarının temel özelliği olarak göze çarpmaktadır.

Bu çalışmanın amacı da logos ve mitos arasındaki irtibatın koparılmadığı Antik Çağ'da, sistematik filozoflardan biri olan Eflatun'un mağara alegorisini mütekellim Matürîdî'nin haber bilgisinden hareketle okumaktır. Matürîdî'nin haber bilgisinden hareketle böyle bir okuma yapmanın anakronik olabileceği düşünülebilir. Fakat ele alma biçimimiz, birinin önceliği öbürünün sonralığı ile ilgili olmaması açısından anakronik görülmemelidir. Tanrı-insan ilişkisine dair bir okuma diye kastettiğimiz şey, Eflatun'un mağara alegorisini Matürîdî'nin haber bilgisi ile birlikte okumaktır. Yine Tanrı-insan ilişkisi üzerinde düşünen kimselerin, söz konusu insanı aşan bir alan olduğunda bu alana dair şeylerin nasıl idrak edilebileceğine dair verdikleri cevapları benzerlikleri ve farklılıkları açısından ortaya koymaktır. Yine bu çalışma, insanlığın düşünce serencamında Tanrı ve fizik ötesi âlem hakkında ortaya koyulan fikirlerin Kelam veya Felsefe nazarından olması fark etmeksizin önemli olduğunu ifade etmektedir. Fakat çalışmamızda bu konudaki tüm çabalar önemli bulunmakla birlikte haber bilgisinin ve fonksiyonlarının söz konusu Tanrı-insan ilişkisi olduğunda oldukça tutarlı, izah edilebilir ve efradını cami ağıyarını mâni bir özelliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurguya dikkat çekebileceğimiz örneklerin sistemli bir şekilde Tanrı, insan ve kâinat konusunda fikirlerini oluşturmuş örneklerden seçilmesi önem arz etmiştir. Bu örneklerin makale başlığımızda yer alan iki farklı düşünce sisteminin mensuplarından Eflatun ile Matürîdî'den seçilmesinin sebebi ise onların görüşlerinde insanın fizik ötesi ilişkisine dair açıklamaları arasında birtakım benzerlikler bulmuş olmamızdır. Fakat bu durumun aksine mağara alegorisinde cevabını bulamadığımız ya da müphem kısımlar yanında Eflatun ile Matürîdî arasında oldukça farklı hususların da mevcut olduğunu hatırlatmamızda da fayda vardır.

Eflatun'un mağara alegorisi hakkında epistemoloji yahut epistemoloji ile bağlantılı olarak eğitim odaklı, ayrıca politika veya diğer geleneklerde mağara alegorisine dair benzer unsurların olup olmadığı gibi çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yine bu alanlar dışında literatürde oldukça güncel meseleler ekseninde yapay zekâ, sinema, metaverse hakkında da mağara alegorisi üzerinden okumalar yapıldığına rastlanmaktadır. Bu makale ise literatürdeki mevcut çalışmalardan farklı olarak bir filozofun zihninde insanın her anlamda kendini aşan bir başka dünyayı nasıl olup da idrak edilebildiğini sorgulamakta ve alegorinin önemli unsurlarına değindikten sonra nihayetinde insan ile öte dünya ve Tanrı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu yapılırken de, Eflatun'un mağara alegorisinde cevapsız bırakılan ve sessiz kalınan yerlerde, söz konusu insanın sınırlarını aşan bir dünya olduğunda haber bilgisinin ne denli önemli olabileceğine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla da bu çalışmanın önemi, Eflatun'un mağara alegorisini ve unsurlarını, mebni olduğu amaç ve bu amaca dair söyle(ye)medikleri bakımından; haber bilgisinin ise nasıl söyleyebildiği bakımından ele alınmasında yatmaktadır.

Çalışmamız dört başlıktan oluşacaktır. İlk başlıkta Matürîdî'nin haber bilgisine değinilecek olup, Eflatun'un alegorisinin ne tür bir haber bilgisi fonksiyonundan hareketle ele alınacağına işaret edilecektir. Bu fonksiyonlar arasında haber bilgisinin realite ile örtüştüğüne, anlaşmazlıkların giderilmesinde, yarar ve zararların her yönüyle bilinebilmesine faydası olduğuna, akıl ve duyulara isabet edebilecek noksanlıkları giderebileceğine, kapalılıkları aydınlatılabileceğine fitrat ile ilişkili olduğuna ve onun iyiye meyline yardımcı olduğuna değinilecektir. İkinci başlıkta mağara alegorisine ve bu alegoride önemli gördüğümüz unsurlara yer verilecektir. Bu unsurların başında tutsakların çocukluklarından itibaren mağarada bulunmaları, ruh, eğitim, yankı ve gölgelerin yanıltıcılığı, görünür ve algılanabilir dünyanın varlığı, iyi ideası, ahlaki yükseliş, kendinden başkasının necatını düşünme, siyaset felsefesi-toplumsal yaşam, eğitim ile hatırlatma arasındaki ilişkinin geldiği aktarılacaktır. Üçüncü başlıkta mağara alegorisindeki temel unsurlar ile haber bilgisinin fonksiyonu arasındaki benzerliklerden bahsedilecektir. Dördüncü başlıkta ise mağara alegorisindeki boşlukların ve haber bilgisinden farklı gibi görünen noktaların yine haber bilgisi ekseninde nasıl okunabileceğine değinilecektir. Sonuç bölümünde ise konu edindiğimiz başlıklardan ve muhtevadan hareketle çalışmamız hülasa edilecektir.

Matürîdî'ye Göre Haber Bilgisi ve Fonksiyonu

İmam Matürîdî, bilgi türleri konusunda sistemlilik arz eden bir şahsiyettir. Onun en bilinen eseri *Kitâbü'l-Tevhîd* ise kelimâ meselelerin bütüncül bir şekilde ele alındığı bir çalışmadır. Eserindeki konuların işlenmesinden önce Matürîdî, bilgi türleri ve onları elde etme araçlarından bahsederek başlamaktadır. Ona göre kişinin bilgi edinebilme vasıtaları üçtür. Bunlar: duyular, haber ve istidlâldir. Matürîdî, bu bilgi türlerinden haber bilgisini de kendi içinde mütevâtir ve vâhid olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Genel olarak peygambere verilen

vahye dair haber bilgisi ise Müteahhirûn tarafından haber-i sâdika olarak isimlendirilmiş olup, İmam Matürîdî'de böyle bir isimlendirmenin yer almaması nedeniyle bu tamlama kullanılmayacaktır. Fakat ileride, peygambere gelen vahiy bilgisini kastetmek maksadıyla yalnızca *haber* isimlendirmesi kullanılacaktır. Yine bu başlık altında haber bilgisinin fonksiyonu olarak onun realite ile örtüşmesine, insanların kendi başlarına bırakıldıklarında ortaya çıkması muhtemel olan anlaşmazlıkların giderilmesinde önemli bir rolü oluşuna, kişilerin yarar ve zararlar konusuna tamamen nüfuz edemediği durumları aydınlatmasına yardım ettiğine değinilecektir. İlave olarak haber bilgisinin, akıl ve idrakin zarar görmesi durumunda onu düzeltmeye muktedir bir yön ihtiva ettiğine, akla veya duyulara kapalı gelen meselelerin aydınlatılmasına yardımcı olduğuna ve son olarak fitrata yerleştirilen meylin iyiye doğru yönelmesini sağladığına işaret edilecektir.

Mütevâtir Haber,¹ yalan üzerinde anlaşmaları âdeten imkânsız sayıda kişiler tarafından rivayet edilen haberdir. Geçmişle alakalı olan bu haber bilgisi türüne evvel zamanlarda yaşayan imparatorlar, ülkeler veya uluslara dair aktarılan bilgiler örnek olarak gösterilebilir.² Peygamberden râviler aracılığıyla ulaştırılan haberler de bu haber türü içinde yer almaktadır.³ Vâhid haber⁴ ise kısaca tevatür derecesine ulaşmayan kişilerin veya râvilerin aktardığı haberlere denmektedir. Terk edilmesi veya kabul edilmesi durumunda kişinin kendisine ulaşan haberin konusuna dair derinlemesine bir açıklık elde etmesinin mümkün olmadığı bir bilgi olarak da ifade edilebilir.⁵

İmam Matürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*'de peygambere gelen ve kaynağı doğrudan Allah olan bilgiye özel bir başlık açmamaktadır. Matürîdî sonrası sınıflandırmalarda Haber-i Resûl başlığı altında yer verilen vahiy bilgisi, aynı zamanda Haber-i Resûl⁶ ve Mütevâtir Haber'i kapsayacak şekilde Haber-i Sâdik⁷ isimlendirmesine de nispet edilmektedir.⁸ Fakat çalışmamız açısından Matürîdî haber bilgisinin mevcut haline riayet etmek maksadıyla Allah tarafından peygambere verilen bilgiyi, karıştırılmaması maksadıyla Mütevâtir ve Vâhid Haber bilgisi türlerini de dışarıda bırakarak, yalnızca vahiy bilgisini kastetmek maksadıyla genel olarak kullanılan *haber bilgisi* isimlendirmesi ile kullanacağız. Bu bilgiye geçmeden önce Matürîdî'nin haberi bir bilgi olarak tanımlaması ve bilgi türleri sınıflamasına katmasının ittifak diyebileceğimiz bir düzeyde kabul gördüğü ve bu konuda fark edildiği kadarıyla

1 Bekir Topaloğlu ve İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 4. bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 105.

2 Nureddin es-Sâbüni, *Mâtürîdîye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1979), 55.

3 Ebu Mansur Matürîdî, *Kitâbü't-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 48.

4 Topaloğlu ve Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 106.

5 Matürîdî, *Kitâbü't-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 49; Yusuf Şevki Yavuz, "Haber", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996), <https://islamansiklopedisi.org.tr/haber>.

6 Peygamberin getirdiği haber olup, aklın veya tecrübenin desteklemesiyle kesin bilgi derecesine ulaşan bilgidir. bkz. Topaloğlu ve Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 105-6.

7 Aynı zamanda "realite ile uyumlu olan söz" anlamındadır. Aksine haber-i kâzib denilmektedir. bkz. Topaloğlu ve Çelebi, 105.

8 Yavuz, "Haber", 346-49.

ihtilaf olmadığı anlaşılmaktadır. Teferruatta, örneğin haber bilgisinin kısımlarında Matürîdî'nin ayrımını genişleten veya haber bilgisini başka şekillerde alt dallara ayıran yahut mütevâtîr ve âhad habere dair muhtelif beyanlarda bulunan isimler mevcuttur.⁹ Bununla birlikte haber bilgisinin bilgi olarak kabul edilmesine muhalif bir iddia fark edildiği kadarıyla bulunmamaktadır.

Matürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhid*'ine baktığımızda kişinin duyuları dışında kalan bilgiye ulaşmanın iki yolu olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki istidlâldir. İstidlal yapabilmeyenin koşulu, duyuyu aşan şeyin duyumuyla bir şekilde bağlantılı olmasıdır. İkinci yol ise duyu ile algılananı aktaran haberdur. Örneğin tarihteki olaylar o dönemin insanları tarafından yaşanırken onlardan sonra gelen ve olayları tecrübe etmeyen kişilere bunların aktarımı duyuları ile algılayanlar tarafından aktarılan bilgi olmaktadır. Bununla birlikte delili duyuya dayanmayan hususların idraki de haber bilgisinin bir parçasıdır.¹⁰ Bu anlamdaki haberî bilginin kaynağı Allah'tır.¹¹ Dolayısıyla delili duyuya dayanmayan hususlara dair haberî bilgi, şahit âlemden kesbedilebilecek bir bilgi olmaktan da çıkmaktadır. Fakat bu tür bir haber bilgisi, duyular dışından gelen bir bilgi olmasına rağmen hem insan hem de onun yaşadığı çevredeki realite ile örtüşen bir bilgi olma özelliğini haizdir.¹² Bir yandan kişinin mahiyeti ve cevherine dair bilginin edinilmesi, öbür yandan içinde bulunulan âlem ve Tanrı arasında sahih bir ilişkinin kurulmasının sağlanması da yine bu bilgi vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Matürîdî'ye göre bu tür bir haber bilgisi -dolayısıyla da peygamber ihtiyacı- temelde bazı amaçlara mebnidir. Bu amaçlardan biri, insanlar arasında kendi başlarına bırakıldıklarında ortaya çıkabilecek ve kendi başlarına gideremeyecekleri anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasıdır. İkincisinin ise kişilerin, yararları ve zararlarına olabilecek şeyleri künhüyle bilmemelerindeki noksanlığın izale edilmesidir. Üçüncüsü, dünya ile ilgili işlerin -dünyevi emeller, nefsanî arzular da bu kısma dâhildir- kişinin aklını kuşatması nedeniyle idrakin göreceği zarar ve maruz kalacağı yanılmaların ortadan kaldırılmasıdır. Yine kişinin duyu organlarına veya aklına gelebilecek arızaların veya meşgul olduğu konuların kapalı yahut karmaşık oluşunun giderilmesi konusunda da haber bilgisi kilit bir öneme sahiptir.¹³ Bunlar dışında da haber bilgisine niçin ihtiyaç duyulduğunun başka cevapları da bulunmaktadır. Fakat konumuz açısından zikredilenler yeterlidir.

Haber bilgisinin temel özelliği, peygamberin konuştuğu/aktardığı, muhataplarının ise dinlediği bir bilgi olmasıdır.¹⁴ Dolayısıyla bu bilgi işitilen bir bilgidir. Görme duyumuz

9 Örnekler için bkz. Mikail İpek, "İmam Matürîdî'de Bilgi Kuramı ve İmanda İstidlâlî Bilginin (Aklın) Rolü", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XIV, sy 2 (2021): 253.

10 Matürîdî, *Kitâbü't-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 280-81.

11 Muammer Esen, "Matürîdî'nin Bilgi Kuramı ve Bu Bağlamda Onun Alem, Allah ve Kader Konusundaki Görüşlerinin Kısa Bir Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, sy 2 (01 Ağustos 2008): 47.

12 Hanifi Özcan, *Mâturîdî'de Bilgi Problemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993), 123.

13 Matürîdî, *Kitâbü't-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 278-80.

14 Matürîdî, 47.

bizlere yalnızca şahit olunanları sunarken, işitime duyumuzun iki fonksiyonu olduğunu görmekteyiz. O, ilk olarak görme duyusunda olduğu gibi doğrudan sese dökülenleri işitmektedir, dolayısıyla bu yönüyle şahit âlemlerle ilişkilidir. İkinci olarak ise doğrudan kendisinin duyamayacağı şeylerin peygambere vahyedilmesiyle yani peygamber vasıtasıyla şahit âleminin ötesine dair olan şeyleri işitebilmektedir.

Haber bilgisinin özelliklerinden bir diğeri, her insanda müşterek olarak bulunan fitrat ile bağlantılı olmasıdır. Fitrat, çoğunlukla Allah tarafından insan tabiatına yerleştirilen yaratıcılığını tanıma yatkınlığı olarak tarif edilmektedir.¹⁵ Nitekim Matürîdî'nin de fitratı bu açıklamaya yakın bir anlamda rubûbiyet ve ulûhiyeti bilmeye meyilli bir yaratılış olarak ifade ettiği görülmektedir.¹⁶ Yapılan açıklamalara göre peygamber vasıtasıyla kendisine vahiy ulaştırılan kimseler, onun sahih olması durumunda bu bilgiyle fitratlarındaki meyli, hakiki bir eyleme dönüştürebilecektir. Dolayısıyla haber bilgisi bu anlamda fitrata yerleştirilen meylin tasdiki anlamına da gelen bir bilgi olarak görülebilir. Yine fitrata gaybî meseleler olan ulûhiyet ve rubûbiyet bilgisinin yüklenmiş olması, insanda semavî ve yüce alana dair bir iz bulunduğunu da göstermektedir.¹⁷

Eflatun'un Mağara Alegorisi ve Temel Unsurları

Eflatun'un mağara alegorisi, *Devlet* isimli eserinin yedinci kitabında geçmektedir. Anlatıya göre bir grup hiç eğitim almamış bir grup insan çocukluğundan itibaren zincirlenerek mağarada yaşamaktadır. Hareket edememekte ve başlarının sabitlenmiş olması nedeniyle karşılarındaki duvardan başka bir yeri görememekteyler. Arkalarında yüksek bir yerde ateş yanmaktadır. Tutsaklarla bu ateş arasında dik bir yol vardır. Yine bu yolda alçak bir duvar bulunmaktadır. Duvarın arka tarafında taş ve ahşap gibi çeşitli malzemelerden insan, hayvan veya başka şeylere benzeyen kuklalar taşıyan kişiler hareket etmektedir. Bu kişiler nesnelere taşırken bazen konuşmakta bazen de susmaktadırlar. Eflatun burada Sokrates'in ağzından Glaukon'a yönelik bahsi geçen durumda tutsakların, seslerin yankıları ile nesnelere gölgeleri arasında bir bağlantı kurup kurmayacağını sorar. Glaukon ise nesnelere gölgeleri ile onları taşıyan kişilerin konuşmalarının, tutsaklar tarafından aynı şeye ait sanılacağı yanıtını verir. Alegorik anlatının devamında tutsaklardan biri zincirlerinden kurtulur. Gözleri kamaşarak gölgelerini gördüğü nesnelere bakar. Böyle bir durumda tutsağın daha gerçek ve daha doğru görmeye başladığı ifade edilir. Sonrasında bu kişi mağaradan çıkarılır, ilk olarak en rahat görebileceği şeyleri, yani gölgeleri ve yansımaları görür. Sonra onların asıllarını, daha sonra da yıldızları, ayı ve en son da güneşi seyrederek. Güneşi, sudaki veya bir şeye yansıdığındaki haliyle değil, olduğu gibi görür. Sonra her şeyin kaynağının o olduğunu anlar. Sonra yaşadığı yeri hatırlar. Tutsağın geri dönmesi durumunda mağaranın karanlığından

15 Hayati Hökelekli, "Fitrat", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996), <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitrat>.

16 Ebu Mansur el-Matürîdî, *Te'vilâtül Kur'an Tercümesi II*, çev. Fadıl Ayğın (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 11/218.

17 Muhammed Abdullah Draz, "Din ve Allah İnancı", t.y., 110, erişim 11 Ekim 2019.

dolayı gözlerinin bu duruma çok zor alışacağı ve dışarıda gördüklerini anlatmak isterse herkesin ona güleceği ve inanmayacağı, hatta gözlerini bozduğunu düşünecekleri ve onu öldürmeye yeltenebilecekleri aktarılır. En sonunda mağaranın, görünen dünyayı; mağaranın dışına çıkan yokuşun, ruhun düşünceler dünyasına yükselişini; nihayetinde mağarada dışındaki dünyanın da idealar dünyasını temsil ettiği ifade edilir. Algılanır dünyada iyi ve güzel olan her şeyin kendisinden geldiği, görünen dünyaya ışığı ulaşan ve algılanabilir dünyada doğruluk ve kavrayışın kendisine dayandığı bir kaynak vardır. O da *iyi* ideasıdır.¹⁸

Eflatun, mağara alegorisine yer vermesinin ardından çalışmamız açısından önemli bir başka meseleye, mağaradaki tutsakların çocukluklarından itibaren eğitimsiz oldukları hususu ile de bağlantılı olan eğitimin amacı noktasına değinmektedir. Ona göre eğitim, bir insana onda bulunmayan şeyi vermek değildir, bilakis eğitim, ruhun doğru yöne meylini sağlamak için vardır. Bu durumda o, bilgi sağlamak üzerine kurulan değil, zaten ruhta var olan bilginin nereye yönlendirileceğine ilişkin faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Alegorinin devamında aktarılan bir başka şey ise eğitimsiz ve bilgisiz insanların yönetici yapılmamasıdır. Eflatun'un, buradaki düşüncesinin yine insanın sahip olduğu ruh ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Ona göre seçkin bir sınıfı eğitilmeli ve yönetici yapılmalıdır. Yönetici de, devlet de, yasa da toplumun müşterek mutluluğunun devamı içindir. Amaç, insanların dünyanın arzu ve meşgalelerine dalan insanların kendi heves ve isteklerine göre bir yaşam sürmelerini, seçkin bir zümre ortaya çıkararak engellemektir. Çünkü ona göre ancak böyle bir durumda insanlar, bir arada ortak bir şekilde yaşayabilirler.²⁰

Sonuç olarak ilerleyen başlıklarda mağara alegorisinde dikkat edeceğimiz unsurların başında tutsakların çocukluklarından itibaren mağarada bulunmaları ve ruh konusu gelmektedir. Ardından eğitime dikkat çekilecektir. Bu iki hususu müteakiben yankı ve gölgelerin yanıltıcılığı, görünür ve algılanabilir dünyanın varlığı, iyi ideası, ahlaki yükseliş, başkalarının kurtuluşu, siyaset felsefesi-toplumsal yaşam ve son olarak da eğitim ve hatırlatma arasındaki ilişki değinilecektir.

Mağara Alegorisindeki Temel Unsurlar ile Haber Bilgisinin Fonksiyonu Arasındaki Benzer Yönler

Makalemizin başında da dediğimiz gibi Tanrı-insan ilişkisine dair bir okuma olarak ortaya koymaya çalıştığımız şey, Eflatun'un mağara alegorisini Matürîdî'nin haber bilgisi ile birlikte okumaktır. Bu yapmaktaki amacımız da Tanrı-insan ilişkilerine zihin yoran kimse-lerin, biri Felsefe diğeri de Kelam açısından olmak üzere bunu nasıl ortaya koyduklarına ve aralarındaki benzerlikler ile farklılıklara dikkat çekmektir. Bu başlık altında benzerliklerden

18 Eflatun, *Devlet*, çev. Furkan Akderin, 2. bs (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 269-72; Eflatun, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, 20.baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 231-34.

19 Eflatun, *Devlet*, 2016, 274; Eflatun, *Devlet*, 2010, 235-36.

20 Eflatun, *Devlet*, 2016, 275-77; Eflatun, *Devlet*, 2010, 237-39.

ilk olarak Eflatun'da ruhun, Matürîdî'de ise fitratın birbirine yakın işlevlere sahip görünmesine değinilecektir. İkinci olarak hem alegoride hem de haber bilgisinde bir tarafta görünüş âleminin yanıltıcılığı-dünya hayatının geçiciliğine, diğer tarafta idealar dünyasının ve ahiret hayatının asliliği üzerinde durulmasına işaret edilecektir. Üçüncü benzerlik olarak varlığın görünüş âleminde ibaret olmadığı; kâmil bir insan olmak için de görünüş âlemine yani şahit âleme dalıp gitmemek gerektiğine dikkat çekilecektir. Dördüncü olarak her iki durumun da bir ahlak düşüncesine işaret ettiğinden bahsedilecektir. Beşinci benzerlik olarak hem mağara alegorisinde hem de haber bilgisinde de diğer insanların necatının dert edinildiğine dair alametler bulunduğu değinilecektir. Altıncı olarak toplumsal huzurun sağlanmasına yönelik birtakım işaretlere atıfta bulunulacaktır. Son benzerlik olarak kişinin iyiliğe meyiletme kabiliyetinin bir nevi hatırlatma ile ortaya çıkabileceği ihtimaline dikkat çekilecektir.

İlk benzerlik yukarıda da belirttiğimiz gibi insanların içinde, onlarla daha yüce ve kendilerini aşan şey arasında irtibat kurulduğunda gariplik hissettirmeyecek bir unsurun mevcut olduğudur. Bu unsur Eflatun'un mağara alegorisinde ruhta; Matürîdî haber bilgisi ile ilişkili olarak da fitrattadır. Ruh ve fitratın burada aynı kelimelerle ifade edilmeyişi problem edilmemelidir. Çünkü bu kavramların hem Felsefe'de hem Kelam'da farklı tanımlamaları olduğu bilinmektedir. Fakat bizim esas vurgumuz Eflatun'daki ruh kavramının muhteva olarak Matürîdî'de hangi kavram ile benzeştigiine dolayısıyla da onun Eflatun'da iyi ile Matürîdî'de ise Allah ile ilişkisindeki fonksiyonuna odaklanmaktır. Eflatun'da bunu "ruhun görmesini sağlamak amacımız değil, çünkü zaten bu güce sahiptir"²¹ ifadelerinde; Matürîdî'de ise "insanların yaratılışına [fitratına], varlığına ilişkin koyduğu bilgi"²² cümlelerinde görebiliriz.

Mağara alegorisi ve haber bilgisi arasında kurabileceğimiz ikinci benzerlik, onların gayeleri ile ilişkilidir. Eflatun'da mağara alegorisi ve bu mağaradaki tutsakların başına gelenler, içinde buldukları görünür âlemin yanıltıcılığı ve aslı olmayışı, hakiki olanın ise anlaşılır ya da idealar dünyası ve iyi ideası olması üzerine kuruludur. Haber bilgisi de kişinin duyuları ve aklına bir zarar gelmesi durumunu izale etmek ve kendilerine gaybî kalan alana dair eksikliklerini gidermek, dolayısıyla da Allah ile sağlanacak ilişkinin sıhhatli olabilmesi gayesi üzerine temellenmektedir. Yani her ikisinde de aldaticılık, noksanlık, geçicilik gibi şahit âleme ait aşamalardan daha ulvi olan, gerçek ve hakiki olana yönlendirme amacı söz konusudur. Eflatun'da bahsettiğimiz benzerliği destekleyecek "mağaradan çıkan bir insan içeridekilerin değerlerini kıskanır mı? Onlar gibi olmak ister mi?"²³ şeklindeki soruya olumsuz cevap verilmesini; Matürîdî'de ise nübüvvetin gerekliliğinin açıklandığı sayfalarda "duyu organına bazı arızalar gelebilir... akla da diğerlerine gelen arızalar isabet edebilir... delili duyuya dayanmayan hususların idraki haberle mümkündür"²⁴ ifadeleri ve "hak yolda ilerlemenin bütün faktörleri duyular ötesindedir... bu sebeple kendilerini müşahede etmenin

21 Eflatun, *Devlet*, 2016, 274.

22 el-Matürîdî, *Te'vilatül Kur'an Tercümesi 11*, 218.

23 Eflatun, *Devlet*, 2016, 271-72.

24 Matürîdî, *Kitabü'r-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 280-81.

âhireti hatırlatacağı bazı kişileri (peygamberler) görmek suretiyle hak yolda ilerleme çabasına destek vermeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu kişiler ebediyet yurdunun kolaylıklarını ve zorluklarını dile getirip anlatırlar²⁵ ibarelerini örnek olarak verebiliriz.

Üçüncü benzerliğin, varlığın yalnızca görünür âlemden ibaret olmadığı ve kemâlâtın da şahit âleme dalıp giderek sağlanamayacağı fikri hakkında olduğu söylenebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi mağara alegorisi, asıl itibarıyla görünür dünyaya iltifatsızlığın bir sembolüdür. Bundan dolayı dışarı çıkan tutsak mağaranın karanlığında yaşamak için geri dönmeyi bile düşünmemiştir. Mağara dışındaki dünyanın gerçekliğinden şüphe duymamış ve tatmin olmuştur. Nitekim Eflatun, Sokrates’in ağzından, mağaradan çıkan kişinin mağaradakiler hakkında “Bunları gördükten sonra, önceden yaşadığı yeri ya da orada kalan diğer arkadaşlarını düşündüğü zaman kendi durumunun ne kadar iyi olduğunu anlar ve onlar için üzülmüyor değil mi?” sorusunu sordurmakta ve Glaukon’a “kesinlikle evet” cevabını vermektedir.²⁶ Haber bilgisinin de muhataplarına sağladığı şeylerden biri budur. Kişinin fitratı ve kişinin muhatap olduğu haber arasında onun doğruluğunun tasdiki anlamına gelen bir mutabakat kurulduğunda itminan ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla haber bilgisi ile de şüphe ortadan kalkmaktadır. Matürîdî’nin nübüvvetin gerekliliğini ispat bahsini ele alırken, dolayısıyla haber bilgisine de ilişkin olarak “Bu suretle [peygamberler vasıtasıyla] duyu ötesi müşahade edilmiş âlem konumuna girer ve erdemli davranış insan yaratılışıyla uyumlu bir kolaylık kazanır.”²⁷ söyledikleri bu minvalde düşünülebilir.

Dördüncü bir benzerlik olarak üçüncü benzerliği tamamlayıcı olması açısından hem mağara alegorisinde hem de haber bilgisinin bir ahlak sunduğuna dair işaretlerden söz edilebilir. Mağara alegorisinde bu ahlak düşüncesinin işaretlerini, eserde geçen, mağara dışına ulaşmak için çıkılması gereken yolun ruhun düşüncelerde yükselişini temsil ettiği söyleminde bulabiliriz. Yine algılanabilir dünyanın doğruluk ve kavrama ile ilişkilendirilmesi ve kişinin buradan bir daha mağaraya geri dönmek istememesi de ahlakla ilişkili görülebilir.²⁸ Haber bilgisinde de benzer işaretler görülmektedir. Daha önceki başlıklarda haber bilgisinin bazı amaçlara mebni olduğunu söylediğimizde, kişinin aklını ve duyularını kuşatabilecek dünyevi meşgaleler ve nefsanî arzuların etkisinden kurtulabilmesi faydasını taşıması açısından insanın ahlaki yönü ile de ilişkili olduğuna işarette bulunmuştuk. Nitekim Matürîdî, nübüvvetin gerekliliğinden bahsettiği bölümlerde “nefsin yapısında, kurtuluş umduğu yerde kişiyi helake götürecektir ve fayda beklediği yerde ona zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır. Bu bilgisizlik onu... bir zata (peygamber) muhtaç kılar. Ancak o sayededir ki... nefsinin eğitebilir”²⁹ demektedir. Dolayısıyla bu açıdan da her iki karşılaştırma konusu arasında bir benzerlik bulunmaktadır.

25 Matürîdî, 283.

26 Eflatun, *Devlet*, 2016, 271.

27 Matürîdî, *Kitabü’l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 283.

28 Eflatun, *Devlet*, 2016, 272.

29 Matürîdî, *Kitabü’l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 275.

Bir diğer benzerlik için her ikisinin de başkalarının necatına yer vermesinden bahsedilebilir. Eflatun'un alegorisinde mağaradaki zincirlerden kurtulup bir şekilde görünür âlemden idealar âlemine çıkan tutsak, karşı karşıya bulunduğu dünyaya gözlerini alıştırdıktan sonra ve her şeyi görmeye başlamasının akabinde mağaradaki diğer tutsakları hatırlar. Algılanabilir dünyada her şeyi gerçekliği ile görmeye başlayan tutsağın, mağaradakilere artık imrenmeyeceği gibi oraya bir daha geri dönmek istemeyeceği de ifade edilir. Fakat ola ki geri dönse ve orada tutsak olanlara gördüklerini anlatmak istese, başına birtakım şeyler gelebileceği, onlardan birinin kolundan tutup gördüğü şeyleri ona da göstermeye kalksa belki de en sonunda bu yüzden öldürülebileceği söylenmektedir. Yani bu alegoride bir anlığına bile olsa mağaradakiler dışarı çıkan tutsağa düşündürülür. Nitekim Sokrates'in ağzından "...Onun mağaradan çıkmasının boşuna olduğunu ve bir de üzerine gözlerine zarar verdiğini söylerler; hatta bu insan diğerlerini mağaradan çıkarıp yukarılara götürmeye kalkışsa, onu öldürmeye varacak kadar ileriye de giderler"³⁰ denmektedir. Yöneticilerin üst sınıftan seçilmesi gerektiği bahsi konuşulurken de mağaradakilerin/görünür âlemdekilerin de içinde buldukları yerin tutsaklığından kurtulmaları amaçlanıyor görünmektedir. Yine yöneticilere, Devlet'e yani görünür dünyaya karşı da sorumluluk yüklenmektedir. Buna binaen Eflatun'un satırlarında "...gerektiği zaman başkalarının olduğu mağaraya inip gözlerinizi buna uyumlu hale getirmeniz gerekiyor...daha önceden güzelin, iyinin ve doğrunun gerçeğini gördüğünüz için, bu kez görebileceğinizi yansımaların gerçeklerini çok daha iyi biliyorsunuz"³¹ ifadeleri geçmektedir. Haber bilgisine yani vahye muhatap kılınan peygamberlerin görevinin de bu haberi muhataplarına aktarması ile vazifeli olmalarından hareketle, haber bilgisinde tek bir kişinin değil insanlığın necatının hedeflendiğini söyleyebiliriz. Matürîdî de buna yönelik nübüvvetin gerekliliği bahsinde "...anlaşmazlık her türlü bozukluğun temeli ve her türlü çöküntünün başlangıcıdır...insan aklının varabildiği nihai nokta, kendini destekleyecek ve yaratılış amacını oluşturan dirliğe ve birliğe yönlendirecek birine başvurmaktan ibarettir...bu düşüncenin seyrinde yaratıcı nezdinden geldiğini bildiren bir peygamberin mevcudiyetine hükmetmenin gereği vardır"³² ifadelerini dile getirmektedir.

Bir başka ortak diyebileceğimiz husus, mağara alegorisi ve haber bilgisinde toplumsal huzuru sağlamaya yönelik işaretler olduğudur. Eflatun'un temsilinin devamında konular siyaset felsefesine bağlanıyor görünmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Eflatun, Sistematik Felsefe'nin bir temsilcisidir. Dolayısıyla onun zihninde her şey birbiriyle bağlantı içindedir. Tutsağın mağaradan kurtulması, ruhunun yükselmeye başlaması, yani doğru yöne bakmayı öğrenmesi sebebiyle gerçeği de gerçekliği ile görmeye başlamasının ardından Eflatun, anlatısını, Sokrates'in dilinden eğitimsiz insanların yönetici olmaması gerektiğine getirmektedir. Aynı şekilde bilgisiz insanların eğitimsizler gibi olduğunu söylemektedir. Bu nedenle de seçkin insanların en yüksek idea olarak görülen şeye yöneltilerek,

30 Eflatun, *Devlet*, 2016, 272.

31 Eflatun, 276.

32 Matürîdî, *Kitabü'l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 279.

karanlıktan aydınlığa çıkarılmasını söylemektedir. Fakat bu mertebeye erişenlerin de orada durmayıp mağaradaki tutsakların yanına dönerek onların işlerini üstlenmeleri gerektiğini söyler. Çünkü yöneticinin ve dolayısıyla da devletin amacı tüm toplumu zorla veya gönüllülükle bir araya getirerek müşterek mutluluğa ulaşmaktır. Seçkin insanların önemi de buradadır. Devletin devamlılığını, yani toplumun müşterek mutluluğunu devam ettirmektir. Kıyasımız açısından buradan anlaşılması gereken şey Eflatun'un insan ruhu ve siyasi otorite arasında bir bağlantı görmesinin, toplumun müşterek mutluluğunun sağlanması ile de ilişkili olduğudur.³³ Nitekim "... amaç... tüm vatandaşların ortak bir toplumda üzerine düşeni yapmasını sağlamaktır. Devletin üstün insanlar ortaya çıkarmak istemesinin nedeni, onların kendi kafalarına göre bir yaşam sürmelerini sağlamak değil, kurulu sistemin devamını sağlamak için kendilerine yardımcı olmalarıdır"³⁴ ifadeleri de buna işaret ediyor görünmektedir. Haber bilgisine baktığımızda, onun da temel amaçlarından birinin, insanların kendileriyle baş başa kaldıklarında ortaya çıkabilme ihtimali bulunan sorunları ve yine yalnız başlarına çözemeyecekleri problemleri gidermekle yakın bir ilişki içinde olduğunu görmekteyiz. Matürîdî'de bu minvalde peygambere olan ihtiyaç bahsi ile ilgili olarak "Uygulayacakları hukuki ve sosyal düzeni olmayan ve bütün işlerine mesnet kabul edecekleri bir esası bulunmayan topluluğun varlığını sürdürmesi mümkün değildir...bu tür toplumlara birinin yol göstermesi kaçınılmaz bir durumdur, (Allah'ın) barış ve huzur içinde olacakları bir yöntem de belirlediğini bilen biri"³⁵ ifadeleri de iddiamıza örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla haberde, insanların bir arada yaşabilmelerini ve bu yaşayışlarını sürdürebilmelerini sağlayacak nitelikler mevcut görünmektedir.

Bahsedilebilecek bir diğer benzer özellik olarak her iki bilginin de kişiye temelde yeni bir bilgi öğretme amacıyla değil, kişinin kendisinde var olan iyiye doğru meyletme kabiliyetini hatırlatma üzerine kurulu olduğudur. Eflatun'un mağara alegorisinin devamında eğitimin amacının, kişiye sıfırdan bir şeyler öğretmek değil, *onun doğru yöne bakmasını sağlamak* olduğu söylenmektedir.³⁶ Bu da bize kişinin ruhunda haddi zatında var olan fakat yönlendirilmeye ihtiyaç duyulan bir bilginin zaten var olduğunu göstermektedir. Eğitimin işlevi bir nevi bu bilgiyi hatırlatmak ve onun nereye yönlendirileceğini göstermektir. Haber bilgisine baktığımızdaysa yine benzer bir durumu görmemiz söz konusudur. Daha önce bahsettiğimiz gibi Eflatun'un mağarasındaki tutsakların onları iyiye ulaştırabilecek ortak yönleri ruhlarıdır. Bunun gibi haber bilgisinin muhatap kılındığı insanlarda da Tanrı ile insan arasında kurulacak ilişki için ortak bir unsur olarak fitrat bulunmaktadır. Haber bilgisi de tüm insanlarda var olan bu ortak unsurun sahip olduğu iyiliğe meyletme yetisini bir nevi uyandırma ve kişinin Tanrı ile ilişkisini sağlama fonksiyonuna sahiptir. Nitekim Matürîdî de peygambere olan ihtiyaçtan bahsederken -dolayısıyla haber bilgisi ile de ilişkili

33 Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi* (Say Yayınları, 2015), 71.

34 Eflatun, *Devlet*, 2016, 275-76.

35 Matürîdî, *Kitabü'l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 284.

36 Eflatun, *Devlet*, 2016, 274.

olarak- “peygamber göndermede hatırlatma, insanları uyarma ve yanlış yola dikkat çekme faydaları vardır”³⁷ demektir. Bu anlamda her ikisi de insanlarda var olan temel unsurların, onların kaynağı olan şeye yönlendirilmesini sağlama özelliğine sahiptir.

Mağara Alegorisindeki Boşluklar ve Haber Bilgisi Üzerinden Bir Okuma

Bir önceki başlıkta her ne kadar mağara alegorisi ve haber bilgisi arasındaki benzerliklerden bahsetmiş olsak da aslında her iki durumun kıyaslanabilir olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Bu söylediklerimizle kastettiğimiz şey, mağara alegorisinin, haber bilgisi gibi bir bilgi türünü temsil etmemesidir. Dolayısıyla yaptığımız kıyas, her ikisinin de bir bilgi türü olduğunu düşünerek değil, ikisinin de matuf olduğu amaçlar ve ihtiva ettiği birtakım unsurlar açısından yapılmıştır. Bu önemli hatırlatmanın ardından mağara alegorisinde görülen boşluklar açısından ilk olarak tutsağın, gölgelerin gerçeklik ile ilişkili olmadığını ve asli olmadıklarını nasıl anladığına, zincirlerden kurtulmanın özgürlük olduğuna nasıl hükmettiği sorularına işaret edilecektir. İkinci olarak yansımalar ve gölgeler sebebiyle hem duyuları hem aklı yanılan tutsağın zincirlerinden kurtulsa bile mağaradan nasıl çıkabildiği sorusunun cevapsız bırakılmasına değinilecektir. Üçüncü olarak tutsağın zincirlere mahkûmken elde ettiği ve özgür kaldıktan sonra elde ettiği bilgilerden hangisinin doğru olduğuna nasıl karar verdiği sorusuna yer verilecektir. Dördüncü olarak tutsağın yankılara ve yansımalara dair bir yanılgısının olduğunu fark etse bile tutsak olmanın mı yoksa özgür olmanın mı bu yanılgıya sebebiyet vereceğini nasıl anladığı sorusu sorulacaktır. Beşinci olarak yanılgılar dünyası da diyebileceğimiz görünüşler dünyasında kişiyi yanıltmadan dışarıda başka bir dünyanın var olduğuna inandırabilecek ve onun dışarı çıkmasını sağlayabilecek şeyin ne olduğu sorulacaktır. Altıncı olarak tutsakların, ruhlarında iyinin var olduğunu bilseler bile, iyi ile ilgili bu unsuru nasıl uyandıracakları irdelenecektir. Yedinci olarak ruhun iyiye doğru yönlendirilmesinden bahseden ve bununla ilgili olarak eğitimi gündeme getiren Eflatun'un eğitimin içeriğine değinmeyeşine dikkat çekilecektir. Yine bu eğitimin kişinin kendisi tarafından mı yoksa bir başkası aracılığıyla mı gerçekleşeceği sorusunun da cevapsız kaldığına işarette bulunulacaktır. Son olarak Eflatun'un, devleti niçin seçkin bir yöneticinin yönetmesi gerektiğine inandığı ve yalnızca müşterek bir mutluluğun elde edilebilmesi için tahayyül edilen sistemin devamlılığın sağlanması gerektiğini ifade ettiği soruları sorulacaktır. Buna mukabil tüm bu bahsedilenleri sağlayacak ve garanti edecek ilkenin yahut ölçünün var olup olmadığı sorgulanacaktır.

Mağara alegorisinde bizce boşluklar olduğunu düşündüğümüz veya soru sorduğumuzda cevabını alamadığımız bazı noktalar bulunmaktadır. En temelde eğitim meselesine bakıldığında, bu boşluğun ve cevapsız soruların ortaya çıktığını görmekteyiz. Eğitim, mağara alegorisinde kişinin iyi ideasında ulaşma macerasına dair bir mesele olarak görülmektedir. Eflatun'un anlattısından hareketle bu yolculuk veya yükselişte temel hedefin, ruh ve onun iyiye

37 Matürîdî, *Kitabü'l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 283.

doğru uyandırılması olduğu anlaşılmaktadır. Sorularımız ve boşluklar da tam olarak burada belirmeye başlamaktadır. Mağaradaki insanlara bakıldığında Eflatun, onların eğitimsiz olmalarına vurgu yapsa da amacı yukarıda da bahsettiğimiz gibi onlara bir şeyler öğretmek değildir. Nitekim mağaradaki unsurlar, buradaki tutuklu insanların gördüğünü ve işittiğini, dolayısıyla işitebiliyorlarsa da konuşabildiklerini göstermektedir. Yani onlar en azından duyu bilgisini elde edebilmekte fakat mağaradaki gölgeler ve yankılar nedeniyle doğrusunu bilememektedirler. Burada ruh üzerinden okuma yapmayı sağlayacak ilk sorumuz, alegorinin sonunda zincirlerinden kurtulan kişinin, gölgelerin gerçeklikle bir alakası olmadığını nasıl anladığı ve kendisini mağaradan nasıl çıkardığıdır. Yani ne olmuştur da çocukluğundan itibaren zincire vurulmuş kişi, zincirlerinden kurtulsa bile içinde bulunduğu yerin aldatmaktan ibaret olduğunu ve zincirlerden kurtulmanın özgürlük olduğunu anlamıştır? Yanılığının içindeki kişinin zincirlerinden kurtulsa bile mağaradan kendi başına çıkıp çıkamayacağı sorusu önemlidir. Çünkü kişinin gölge ve gerçeklik arasındaki ayrımı yapabilmesi için akli melekelerinin ve duyularının doğru bir şekilde örtüşmesi ve çalışması gerekmektedir. Fakat tutsağın, içinde bulunduğu mağarada bunu sağlayabilecek bir ölçütün olduğuna dair bir iz görememekteyiz. Mahkûmun duyuları üzerine düşünecek olursak, gördüklerinin zaten bir yanılığdan ibaret olduğu Eflatun tarafından ifade edilmektedir. İşittiklerinin de yankılardan dolayısıyla asli olmayan seslerden ibaret olduğunu anlıyoruz. İşitme ve görmenin yanıtılması, temel duyu bilgilerinin doğruluğunu etkilediğine göre bu tip bir bilginin, yani duyu bilgisinin, zincire bağlı olsa da olmasa da mahkûmun mağaradan çıkabilmesi konusuna yardım etmeyeceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu nokta bize başka bir bilgi türünün gerekli olduğunu düşündürmektedir.

Eflatun, zincirlerinden kurtulan kişinin her şeyi olduğu gibi görmeye başladığını söylemektedir. Fakat Eflatun bize, zincirlere vuruluyken gölgeler ve yankılarla kandırılmış yahut bunlara kanmış kişinin, tutsakken elde ettiği ve özgür kaldığında elde ettiği bilgiler arasında hangisinin doğru olduğunu nereden bildiğini söylememektedir. Üstelik bu kişinin ortada bir yanılığ olduğunun farkına varsa bile tutsak olmanın mı yoksa özgür olmanın mı bu yanılığa sebebiyet verdiğini nereden anlayabileceğinin de bir cevabı yoktur. Yine çocukluğundan beri zincirleri olan bu kişinin, bizce özgürlük olan şeyi kendince tutsaklık olarak adetmeyeceğinden de emin olunamamaktadır. Dolayısıyla burada ikinci bir soru sorulması gerekmektedir: yanılığın dünyasında yanılığa sebebiyet vermeyecek olan şey nedir ki zincirlerinden kurtulmuş olan kişi bunun farkına varmış, dışarıda da bir dünyanın olduğunu keşfederek gayret göstermiş ve mağaradan çıkmıştır? Bize göre burada da tutsakların yanılığa düşmemelerini sağlayacak şey haber bilgisidir. Bu bilgi ise dışarıdan birinin gelip onlara konuşmasıyla gelebilir. Dışarıya çıkma eylemi de bu konuşmaya kulak veren tutsaklardan biri(leri)nin, işittikleri doğrultusunda hareket etmesiyle gerçekleşmiş olabilir.

Öte yandan Eflatun, mağaranın görülebilir dünya, mağaranın dışının ise algılanır dünya olduğunu söylemektedir. Eflatun'a göre algılanır dünya içinde bir de iyi ideası yer almaktadır. Fakat bu ideayı kavramanın yolunu Eflatun, iyi ve güzel olan her şeyin ondan geldiğine

inanmaktan geçtiğini ifade etmektedir.³⁸ O halde üçüncü bir soru olarak ruhları ve bedenleri mağarada hapsolan insanların, ruhlarında iyi bilgisine sahip olsalar da onları iyiyi idrak edebilmek üzere nasıl uyandıracaklarına dair bir cevap da yoktur. Burada Eflatun, eğitimi gündeme getirmektedir. Fakat bu eğitimin nasıl bir eğitim olduğundan bize bahsetmemektedir. Tutsak edilmiş, yanılığara maruz kalmış ve sürekli aslı olana yönelmesi ve dışarıya çıkması beklenen insanların, mağaraya ait bir eğitimle mağaranın dışına çıkabilmesi mümkün görünmemektedir. O halde dışarıya ve iyi ile ilgili olan ne varsa o, içeriye girmelidir. Mağara ile ilişkisi olan ya da mağara içinden hiçbir eğitim, dışarıya çıkmak konusunda yardımcı olmayacaktır. Çünkü ruhun sahip olduğu bilgi mağara ile değil aksine iyi ideası ile alakalıdır. Dolayısıyla ona yol gösterecek eğitimin de mağaradan değil, onun bilgisi -ve kaynağı- ile alakalı olan yerden gelmesi gerekmektedir.

Mağara alegorisini okurken, mağaranın, içindeki tutsakları yanılığa düşürmek üzere tasarlandığının farkında olmak gerekmektedir. Alegoriye ulaşılmak istenen nokta açısından değil de yine mağaranın içinden baktığımızda bizim de bu yanılığın tutsağı olmamız kaçınılmazdır. Ancak nihai amaçtan haberdar olmamız durumunda mağaranın yanılıklarını idrak etmeye başlayabilir ve onun geçiciliğini fark edebiliriz. Bu açıdan mağaraya tekrar baktığımızda, tutsaklardan birinin nasıl olup zincirlerinden kurtularak, sanki dışarıda başka bir dünya olduğunu biliyormuşçasına mağaradan çıkabildiği sorusu aklımıza gelmektedir. Bu noktada metin sessiz kalmaktadır. Mağara alegorisi ile ilgili birçok hususu düşünen ve işleyen Eflatun, çocukluğundan beri tutsak olan ve bir şekilde zincirlerinden kurtulan tutsağın, mağaradaki onca yanılıcı gölge ve yansımaya rağmen, nasıl olup da mağaradan çıkabildiğini bize söylememektedir ya da buna değinmemektedir. Üstelik yine Eflatun'un anlatısından hareketle mağaradan çıkabilmenin de meşakkatli bir yolculuk gerektirdiğini anlamaktayız. Dolayısıyla da mağaradaki tutsağın dışarı çıkmasından önce mağaranın zaten dışında olan birinin -dolayısıyla da hem algılanabilir hem de görünür dünyanın varlığını bilen birinin- mağaraya girip tutsağa algılanabilir dünyanın varlığından bahsetmiş olması gerekmektedir. Bu kişi, mağaranın dışına çıkıp aydınlığa alışıp, mağaraya dönmeyi bir anlığına düşünüp de diğer tutsakları mağaradan çıkarmak için çabalarken muhtemelen ölebileceği dile getirilen kişiden farklı biri olmalıdır. O halde mağara alegorisinde, mağaradaki tutsaklar dışında başka biri daha olmalıdır. Bu kişi mağaraya girip tutsakların kendisine inanmama yahut kendisini öldürme ihtimalini de göze almış biri olmalıdır. Haber bilgisi açısından baktığımızda bunu yapabilecek kişinin yukarıda da belirttiğimiz gibi peygamber olabileceği anlaşılmaktadır.³⁹ Tanrı ile doğrudan vahiy aracılığıyla bir ilişkisi bulunması, insanları da kendilerine haber ulaştırarak Tanrı ile ikinci dereceden bir irtibata sokması açısından Eflatun'un alegorisinde de iyi ideası ile doğrudan irtibatı olan ve bu irtibatı mağaradakilere taşıyabilecek birinin görünmez varlığı bulunuyor gibidir.

38 Eflatun, *Devlet*, 2016, 272.

39 Metin Yasa, "Eflatuncu Mağara Alegorisini Yeniden Yorumlama Gereksinimi Dinsel Bilgiyi Anlama ve Geliştirmeye Yönelik Felsefi Bir Karşılaştırma", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28, 42.

İkinci bir husus olarak Eflatun'un kişinin ruhunun doğru yöne bakmasını sağlamak amacıyla eğitim görmesinden bahsettiği yerde, eğitimin içeriğine değinmediğini görmekteyiz. Burada elbette Eflatun'dan bize eğitime dair bir müfredat sunmasını bekliyor değiliz. Merak edip sordüğümüz ve cevabını alamadığımız husus, mağaradaki tutsakların ne tür bir bilgi ile ruhlarının doğru yöne bakmalarının sağlanabileceğidir. Eflatun burada anladığımız kadarıyla salt epistemolojik bir bilgiden ziyade ontoloji temelli bilgiye işaret etmektedir. Nitekim ruhun yükselişi gibi bir konudan bahsetmesi de bu bilginin temelde ontolojik bir şey olduğuna işaret ediyor görünmektedir. Temelde haber bilgisi de ontoloji ile irtibatlı bir bilgidir. İnsanın doğrudan varlığına hitap etmektedir. Kişiyi, Tanrı ve kendisi arasındaki ilişkinin nasıllığı ve neliğine dair eğitmektedir. Dolayısıyla onu, Tanrı ile irtibat kurabilmesine engel olan bağlardan kurtararak belirli bir düzeye de çıkarmaktadır.⁴⁰ Bu anlamda Eflatun'un eğitimi de epistemolojik olmaktan ziyade ontolojik bir eğitim olarak görülebilir ve bir yönden haber bilgisi nevinde bir unsura işaret ediyor olabilir. Yine Eflatun, bahsi geçen eğitimin kişinin kendisi tarafından mı yoksa başkası aracılığıyla mı olacağı hususuna da değinmemektedir. Bize göre mağaraya dışarıdan gelecek olan kişi, tutsağın ruhuna onun aslında iyi ideası ile ilişkili olduğunu da hatırlatacak olan kişidir. Haber bilgisini getiren peygamberlerin de muhataplarını öncelikle Tanrı'ya ve onun emir-nehiyelerine davet etmeleri bu açıdan tesadüf olmasa gerektir.⁴¹ Çünkü Tanrı, onların ontolojileri açısından tanınan bir gerçektir. Dolayısıyla haber bilgisini getiren peygamberler de muhataplarını öncelikle onların bildiği yerden -bir nevi- eğitmektedir.

Üçüncü husus olarak Eflatun, kişinin ruhunda var olan, iyi ideası ile ilişkili görülen ve eğitimle ruhun doğru bakmasını sağlayacak olan bilginin ne olduğundan bahsetmemektedir. Şayet alegoride, mağaradaki tutsakların anlaşılabilir dünya ve iyi ideasına ulaşmaları hedefleniyorsa -ki anlaşıldığı kadarıyla böyle görünmektedir- o halde her şeyin kendisinden meydana geldiği iyi ideası, ruhun da kaynağıdır. Bilginin de iyi ideasına dair bir bilgi ya da ruhun, geldiği yere geri dönmesi gerektiğine dair bir bilgi olduğu iddia edilebilir. Fakat bu husus açıkça belirtilmemiştir. Haber bilgisine baktığımızdaysa bu bilginin, insana nereden geldiğini hatırlattığını ve yine geldiği yere nasıl gideceğini bildirdiği bir bilgi olduğu görülmektedir. Bunu anlayabildiğimiz en önemli nokta, haber bilgisinin kişinin dünyevi durumu ile sınırlı kalmayıp onu uhrevi bir hayata hazırlama gayesinde görülebilir.⁴²

Son olarak Eflatun bize niçin yöneticinin devleti yönetmek zorunda olduğu ve mağaraya geri dönmesi konusunu gerekçelendirmemektedir. Her ne kadar toplumun müşterek mutluluğunun devam ettirilmesi gibi bir gaye ortaya koysa da niçin bu gayeye uygun davranmak gerektiğinden ve hizmet etmek gerektiğinden ya da bu şekilde tahayyül edilen sistemin devamlılığını sağlayacak ve garanti edecek şeyin ne olduğundan bahsetmemektedir. Fakat haber bilgisinde, bu bilgiye muhatap olan kişinin dünyevi ve uhrevi saadeti için

40 Matürîdî, *Kitabü'l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, 275, 279.

41 Matürîdî, 274-275.

42 Matürîdî, 283.

uyması gereken emir ve yasakların bulunması, bunlara uyulmadığında da yaptırım uygulanabilmesi, nizamın devam ettirilmesi hususunda bir garantör görevi görmektedir.⁴³ Bu noktada haber bilgisi din getirdiği gibi, bu dinin sürdürülebilmesi amacıyla mebni olarak şariat de getirmektedir. Dolayısıyla mağara alegorisi ve haber bilgisi arasındaki en temel farklardan birinin, sürdürülebilirliği sağlayacak bir mekanizmaya sahip olup olmamaları olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre mağara alegorisinin bu mekanizmaya sahip olmadığını, haber bilgisinin ise sahip olduğunu iddia edebiliriz. Belki bu noktada Eflatun'da insanların ortak bir amaç uğruna yaşamalarının bir nevi yasa hükmünde olduğu söylenebilir. Fakat insanlardan herhangi biri bu amaçtan vazgeçtiğinde müşterek hareket etmeyi sağlayacak şeyin ne olduğuna dair bir cevap ya da bu müşterekliği bozan kişiye karşı herhangi bir yaptırım bulunmamaktadır.

Sonuç

Eflatun'un mağara alegorisinin yegâne amacının, kişinin görünür dünyanın bağlarından özgürleşerek idealar dünyası ve iyi ideasına doğru yolculuk etmesi üzerine temellendiği anlaşılmıştır. Eflatun bu amacını, iyi ideası ile ilişkili olan ve her insanda bulunan ruhun eğitilmesi gerektiği anlayışıyla inşa etmeye çalışmıştır. Matürîdî ise haber bilgisinin tüm insanlarda müşterek bir şekilde bulunan fitrat ile bir şekilde ilişkili olduğu görülmüştür. Fonksiyonları açısından haber bilgisinde yer alan tüm hususların ise nihayetinde kulun Tanrı ile ilişkisine yönelik ya da bu ilişkiyi sahih bir şekilde kurmaya yönelik olduğu anlaşılmıştır.

Yalnızca mağara alegorisine bakıldığında birtakım boşlukların ve cevapsız soruların olduğu fakat aynı alegoriyi haber bilgisinin fonksiyonu ekseninde okuduğumuzda bütüncül bir okumaya ulaşıldığı ve noksanlıkların giderilebileceği fark edilmiştir. Yine mağara alegorisinin temel noktaları ve haber bilgisinin işlevi arasında görülen benzerliklerin ve bunlara ilaveten boşlukların haber bilgisi ile tamamlanabilmeye elverişli oluşunun böyle bir okumayı mümkün kıldığı anlaşılmıştır. Yalnızca zikredilenler değil, temelde üzerinde durduğumuz her iki unsurun da kendi başlarına episteme ile alakalı olmalarına rağmen salt olarak böyle olmayıp haddi zatında ontolojiye, yani insanın kendi varlığına (alegoride ruh, Matürîdî'de fitrat) ve bu varlığın Tanrı ile alakalı oluşuna dayandığı görülmüştür. Tüm bu söylediklerimizden hareketle ve çalışmamızın giriş bölümünde dediğimiz gibi mağara alegorisinin ontolojinin temelde olduğu bir epitemeden hareketle okunabileceği görülmüş ve haber bilgisinin fonksiyonu ekseninde yapılan bir okumayla da böyle bir imkânın var olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca öte dünyanın ve Tanrı'nın varlığı her ne kadar insan aklı tarafından bilinebilecek olsa da varlıklarının bilinebilirliği dışında kalan her şeyin insanı aşması ve ona müphem kalmasının yalnızca haberî bir bilgi ile vuzuha kavuşabileceği anlaşılmıştır. Nitekim mağara alegorisindeki boşluklar böyle bir sonuca ulaşılmasını mümkün kılıyor görünmektedir.

43 Matürîdî, 274-75, 284.

Kaynakça

- Cevizci, Ahmet. *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Draz, Muhammed Abdullah. “Din ve Allah İnancı”, çev. Bekir Karlığa, Bir Yayıncılık.
- Esen, Muammer. “Matürîdî’nin Bilgi Kuramı ve Bu Bağlamda Onun Alem, Allah ve Kader Konusundaki Görüşlerinin Kısa Bir Tahlili”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, sy 2 (01 Ağustos 2008): 45-56.
- Hökekleli, Hayati. “Fıtrat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitrat>.
- İpek, Mikail. “İmam Matürîdî’de Bilgi Kuramı ve İmanda İstidlâlî Bilginin (Aklın) Rolü”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XIV, sy 2 (2021): 249-64.
- Matürîdî, Ebu Mansur. *Kitabü’l-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*. Çeviren Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Matürîdî, Ebu Mansur el-. *Te’vilatül Kur’an Tercümesi 11*. Çeviren Fadıl Ayğan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Özcan, Hanifi. *Mâtürîdî’de Bilgi Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993.
- Platon. *Devlet*. Çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. 20.baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- . *Devlet*. Çeviren Furkan Akderin. 2. baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Sâbûni, Nureddin es-. *Mâtürîdîye Akaidi*. Çeviren Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1979.
- Topaloğlu, Bekir, ve İlyas Çelebi. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. 4. baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Yasa, Metin. “Eflatuncu Mağara Alegorisini Yeniden Yorumlama Gereksinimi Dinsel Bilgiyi Anlama ve Geliştirmeye Yönelik Felsefi Bir Karşılaştırma”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, sy 28 (01 Şubat 2010): 37-52.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Haber”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, 14:346-49. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haber>.